

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA’LIM VAZIRLIGI
JIZZAX POLITEKNIKA INSTITUTI
SERVIS FAKULTETI**

«IQTISODIYOT VA MENEJMENT» kafedrası

**KORXONALAR IQTISODIYOTI VA MENEJMENTI
fanidan**

**“Zinatkor temir-beton buyumlari” MCHJ da sof foydani taqisimlash yoki
zararni qoplash tajribasi tahlili (kamida 3 yilik malumotlar asosida)
mavzusidagi**

KURS ISHI

Bajardi:

Kimyoviy texnologiya (ishlab chiqarish turlari bo‘yicha) ta’lim yo‘nalishi 704-18 KT guruhi talabasi: **Absattarov Farrux**

Rahbar:

«Iqtisodiyot va menejment» kafedrası dotsenti: **Kattakishiyev Beknazar**

Jizzax-2022

**Mavzu: “Zinatkor temir-beton buyumlari” MCHJ da sof foydani taqisimlash
yoki zararni qoplash tajribasi tahlili**

Reja;

I-bob Foya ko‘rish hisobi

1 Foyda formulasi

2 Asosiy faoliyatning rentabelligi.

II Bob Korxonalar yoki firmalarda foydani hisoblash uslublari

1 Balansda sof foydani qanday hisoblash kerak

2 Boshqa balans ma'lumotlarining sof daromadga ta'siri

III-Bob Korxonalar zararni qoplash mexanizmlari

Kirish

Mahalliy korxonalarda ishlab chiqarish hamda ichki va tashqi bozorlarda sotish hajmlarini ko'paytirish, shu asosda sanoat tarmoqlarini barqaror rivojlantirishni va eksport salohiyatini o'stirishni ta'minlash, shuningdek energiya samaradorligi va energiyani tejash standartlarini iqtisodiyotga yanada samarali joriy etish va tejamkorlik tizimini joriy etish, ishlab chiqarish xarajatlari va mahsulot tannarxini kamaytirishni rag'batlantirish hisobidan korxonalarining raqobatbardoshligini oshirish mazkur kurs ishi mavzusining dolzarbligini bildiradi.

Buxgalteriya foydasi buxgalteriya ma'lumotlari bo'yicha tashkilotning daromadlari va xarajatlari o'rtasidagi farqdir va farq ijobiydir. Bu shuni anglatadiki, buxgalteriya foydasi qayd etilgan daromadning buxgalteriya hisobida aks ettirilgan xarajatlardan oshishiga tengdir. Masalan, tashkilotning 2016 yil 9 oyidagi daromadi 12 million so'm, xarajatlari esa 9 million so'mni tashkil etdi. Shunday qilib, foyda 3 million so'mni tashkil etadi. (12 million so'm - 9 million so'm). Ba'zida firma daromad xarajatlardan ko'p bo'lsa, ijobiy buxgalteriya daromadini oladi yoki daromad va xarajatlar teng bo'lsa, firma buxgalteriya foydasini oladi deb aytiladi. Ammo siz salbiy foyda yo'qligini yodda tutishingiz kerak, chunki agar daromad xarajatlardan kam bo'lsa, bu endi foyda emas, balki yo'qotish. Shu sababli buxgalteriya foydasi buxgalteriya daromadlari buxgalteriya xarajatlaridan oshib ketishini anglatadi.

Hisobot davri uchun moliyaviy natijalarni to'liq tavsiflovchi bu buxgalteriya foydasi ekanligini hisobga olish muhimdir. Darhaqiqat, soliq foydasini aniqlashda, buxgalteriyadan farqli o'laroq, barcha daromad va xarajatlarni hisobga olish mumkin emas.

I-bob Foya ko‘rish xisobi

Foyda formulasi

Buxgalteriya foydasini aniqlash uchun sintetik buxgalteriya hisobi ma'lumotlaridan foydalanish kerak. Bu yilning foyda yoki zarari to‘g‘risidagi ma'lumot kalendar yili davomida to‘planadigan buxgalteriya hisobi 99 «Foyda va zararlar» hisobvarag‘idir (Moliya vazirligining 2000 yil 31 oktyabrdagi 94n-sonli buyrug‘i).

Ushbu hisobvaraqa har oy 90 "Sotish" va 91 "Boshqa daromadlar va xarajatlar" hisobvarag‘idan tashkilotning asosiy va boshqa faoliyatidan olinadigan foyda va zarar kiradi:

Operatsiya	Debet hisobi	Kredit hisobi
Bir oylik oddiy faoliyatdan olingan foyda	90.9 "Sotishdan tushgan foyda / zarar"	99
Oy davomida odatiy faoliyatdan ko‘rilgan zarar	99	90.9
Boshqa daromad va xarajatlardan olingan foyda aks ettiriladi.	91.9 "Boshqa daromadlar va xarajatlar balansi"	99
Boshqa daromadlar va xarajatlardan aks ettirilgan zarar	99	91.9

Bundan tashqari, daromad solig‘i, doimiy majburiyatlar va ushbu soliqni haqiqiy foydani qayta hisoblash uchun to‘lovlar bo‘yicha hisoblangan shartli xarajatlar

Operatsiya	Debet hisobi	Kredit hisobi
Yil uchun aks ettirilgan foyda	99	84
Yil davomida aks ettirilgan yo‘qotish	84	99

(daromadlar) summasi, shuningdek 68-sonli schyotga muvofiq soliq sanksiyalari summalari summalari. soliqlar va yig‘imlar. "

Yil natijalariga ko‘ra 84-sonli "Taqsimlanmagan foyda (qoplanmagan zarar)" hisobvarag‘iga foydani yoki zararni o‘tkazish "balansni isloh qilish" deb nomlanadi: Daromad ko‘rsatkichlarini hisobga olmasdan, tashkilotning samaradorligini tahlil qilish mumkin emas. Faoliyatning rentabelligini yoki boshqacha qilib aytganda iqtisodiy samaradorlikni tavsiflovchi ko‘rsatkich - bu rentabellik tushunchasi. Ushbu parametr kompaniyaning mavjud iqtisodiy, mehnat, pul va tabiiy resurslardan qanchalik samarali foydalanishini namoyish etadi.

Notijorat tuzilmalar uchun rentabellik ish samaradorligining asosiy ko‘rsatkichidir, tijorat bo‘linmalarida esa aniqlik bilan hisoblanadigan miqdoriy ko‘rsatkichlar muhimdir.

Shuning uchun rentabellikning ko‘p turlari mavjud: ishlab chiqarish rentabelligi, mahsulot rentabelligi, aktivlarning rentabelligi va boshqalar. Daromadni qanday hisoblash kerakligi haqidagi savolga aniq javob berish mumkin emas, chunki har bir tur uchun formulalar mavjud. Ammo, umuman olganda, ushbu ko‘rsatkichlarni samaradorlik ko‘rsatkichlari, sarf qilingan xarajatlar va olingan foyda o‘rtasidagi nisbat (xarajatlarning daromadlarga nisbati) bilan taqqoslash mumkin. Hisobot davrlari natijalariga ko‘ra foyda keltiradigan korxonalar foyda keltiradi. Daromad ko‘rsatkichlari faoliyatni moliyaviy tahlil qilish, uning zaif tomonlarini aniqlash, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish bo‘yicha chora-tadbirlarni rejalashtirish va amalga oshirish uchun zarurdir.

Daromadning turlari xarajatlar yondashuvi, resurslar yondoshuvi yoki savdo rentabelligini tavsiflovchi yondoshishga asoslangan turlarga bo‘linadi. Foyda rentabelligini hisoblashning har xil turlari o‘zlarining vazifalarini bajaradilar va turli xil buxgalteriya ko‘rsatkichlaridan foydalanadilar (sof foyda, ishlab chiqarish tannarxi, biznes yoki boshqaruv xarajatlari, sotishdan olingan foyda va boshqalar).

Asosiy faoliyatning rentabelligi.

Xarajat ko‘rsatkichlariga taalluqli bo‘lib, nafaqat kompaniyaning asosiy faoliyatining samaradorligini, balki mahsulotlarni sotish bilan bog‘liq ishlarni ham tavsiflaydi. Har bir sarflangan 1 so‘m uchun olingan foyda miqdorini baholashga imkon beradi.

Bu asosiy mahsulotlarni to'g'ridan-to'g'ri ishlab chiqarish va sotish bilan bog'liq xarajatlarni hisobga oladi.

U sotishdan tushgan foyda va ishlab chiqarish tannarxining yig'indisi o'rtasidagi nisbat sifatida hisoblanadi, unga quyidagilar kiradi.

- sotilgan tovarlar, ishlar, mahsulotlar yoki xizmatlar qiymati;
- sotish xarajatlari,
- boshqaruv xarajatlari qiymati.

Bu tashkilotning xarajatlarni foyda bilan mustaqil qoplash qobiliyatini tavsiflaydi. Korxonaning rentabelligini hisoblashda uning ish samaradorligini baholash uchun foydalaniladi va quyidagi formula bo'yicha hisoblanadi.

Genus = Q_{utb} / V_t ,

Bu erda Z - xarajatlar va Pp - sotishdan olingan foyda.

Hisob-kitoblar ishlab chiqarish va sotish o'rtasidagi vaqtni hisobga olmaydi.

Joriy aktivlarning rentabelligi.

Joriy (aks holda - mobil, joriy) aktivlarning rentabelligi, tashkilotning joriy aktivlarga kiritilgan har bir so'mdan olgan foydasini ko'rsatadi va ushbu aktivlardan foydalanish samaradorligini aks ettiradi.

Bu sof foyda (ya'ni soliqdan keyin qolgan) va joriy aktivlar o'rtasidagi nisbat sifatida belgilanadi. Ushbu ko'rsatkich tashkilotning ishlatilgan aylanma mablag'larga nisbatan etarli miqdorda foyda olish imkoniyatini aks ettirish uchun mo'ljallangan. Ushbu qiymat qanchalik yuqori bo'lsa, aylanma mablag'lardan samaraliroq foydalaniladi.

U quyidagi formula bo'yicha hisoblanadi:

Rotch = C_{hn} / O_a , qaerda

Rosch - umumiy rentabellik, sof foyda - xususiy korxonada va Oa - joriy aktivlarning qiymati.

Ichki daromad darajasi.

Investitsion ko'rsatkichlarni hisoblashda foydalaniladigan mezon. Ushbu ko'rsatkich investitsiya loyihalariga mablag' kiritishning maqsadga muvofiqligini baholashga imkon beradi va kelajakda kutilayotgan mablag'larning sof qiymati nolga teng bo'lgan ma'lum chegirma stavkasini namoyish etadi.

Bu o'rganilayotgan investitsiya loyihasi kutilayotgan minimal daromadlilik darajasi yoki kompaniya kapitali qiymati ichki rentabellikning eng past darajasidan oshib ketishini taxmin qilganda minimal daromadlilik ko'rsatkichiga tegishlidir. Ushbu hisoblash usuli juda oddiy emas va ehtiyotkorlik bilan hisob-kitoblarni o'z ichiga oladi. Bunday holda, hisoblash paytida aniqlangan noaniqliklar yakuniy noto'g'ri natijalarga olib kelishi mumkin.

Bundan tashqari, investitsiya loyihalarini ko'rib chiqishda boshqa omillar, masalan, yalpi marjalar hisobga olinadi. Lekin aniq korxonaning investitsion qarorlar qabul qilishi ichki daromadlilik stavkasini hisoblash asosida hisoblanadi.

Asosiy vositalarning daromadliliği.

Foyda mavjudligi mutloq ko'rsatkich sifatida har doim ham korxonalar samaradorligining to'liq tasavvurini ta'minlay olmaydi. Keyinchalik aniq xulosalar chiqarish uchun muayyan manbalarning samaradorligini ko'rsatadigan nisbiy ko'rsatkichlar tahlil qilinadi. Ba'zi bir korxonalarining ishlash jarayoni ma'lum asosiy vositalarga bog'liq, shuning uchun umumiy ko'rsatkichlarni oshirish uchun asosiy vositalarning rentabelligini hisoblash kerak.

Hisoblash quyidagi formula bo'yicha amalga oshiriladi:

Ros = Chp / Os, qaerda

Ros - asosiy vositalarning rentabelligi, PP - sof foyda, OS - asosiy vositalarning qiymati. Ushbu ko'rsatkich sizga sof foydaning tashkilotning asosiy vositalarining birlik qiymatiga to'g'ri kelishi to'g'risida tasavvurga ega bo'lishga imkon beradi.

Savdo rentabelligini hisoblash.

Umumiy daromadning sof foydasini aks ettiruvchi ko'rsatkich moliyaviy ko'rsatkichlarni namoyish etadi. Hisob-kitoblardagi moliyaviy natija har xil foydaning ko'rsatkichlari bo'lishi mumkin, bu esa indikatorning bir nechta o'zgarishlari mavjudligiga olib keladi. Ko'pincha bu: yalpi foyda, sof foyda va operatsion rentabellik bo'yicha sotuv rentabelligi.

savdo rentabelligi formulasi nima. Javobni ushbu maqoladan toping.

Siz daromadlilik formulasini qanday hisoblashni bilib olasiz:

<https://www.russtartup.ru/kak-sozdat-svoj-biznes/buhgalteriya-2/formula-rentabelnosti-vse-chto-nuzhno-znat.html>

Qanday qilib ishlab chiqarish rentabelligi formulasini >> maqolada topish mumkin

Savdo rentabelligini hisoblash uchun formulalar.

Yalpi foyda bo'yicha: $R_{pvp} = VP / V$, bu erda VP yalpi foyda, B esa daromad.

Yalpi foyda - bu sotishdan tushgan daromad va sotilgan mahsulot tannarxi o'rtasidagi farq.

Sof foyda bo'yicha: $R_p = Chp / V$, bu erda Chp - sof foyda, V - daromad.

Operatsion rentabellik: $O_p = EBIT / B$, bu erda EBIT - soliq va chegirmalargacha hisoblangan foyda, B esa daromad.

Savdo rentabelligining maqbul qiymati sanoat va korxonaning boshqa xususiyatlariga bog'liq. Shunday qilib, uzoq ishlab chiqarish tsiklidan foydalanuvchi tashkilotlarda bunday rentabellik yuqori aylanma bilan ishlaydigan kompaniyalarga qaraganda yuqori bo'ladi, garchi ularning samaradorligi bir xil bo'lishi mumkin.

Savdo samaradorligi, boshqa omillarni hisobga olgan holda, sotilgan mahsulotlarning rentabelligini ham ko'rsatishi mumkin.

Hisoblash va tahlil qilish misoli

Poyafzal kompaniyasi har oyda 500 juft sandalni chiqaradi. Bir juftning narxi 100 so'm, binolarni ijarasi oyiga 12000 so'm, xodimlarning ish haqi oyiga 50 000 so'm, ishlab chiqarish korxonalariga xizmat ko'rsatish narxi 20000 so'm, bitta sandal narxi 300 so'm. Yanvar oyida sotish 100 dona, fevralda 50 dona, mart oyida 200

dona, aprelda 250 dona, may oyida 500 dona, iyun oyida 1000 dona, iyulda 2000 dona, avgustda 1500 dona, sentyabrda 900 dona, oktyabrda - 300 birlik, noyabrda - 100 ta, dekabrda - 50 ta. Yanvar, iyul va yil uchun savdo rentabelligini hisoblash kerak. Biz sotuvlar, ishlab chiqarish, xarajatlar va foyda oylari uchun jadval tuzamiz (1-jadval).

Savdo rentabelligini hisoblash uchun bizga daromad va foyda kerak, bizning holda, daromad (B) quyidagicha bo'ladi:

$$B = \text{Sotish} \times \text{Narx}$$

Sof daromad yalpi foyda (VP) va xarajatlar va olingan daromad solig'i o'rtasidagi farq sifatida hisoblanadi. Bizning holatlarimizda soddaligi uchun hisoblash daromad solig'isiz amalga oshiriladi.

Boshlash uchun biz hisobot davridagi daromad va mahsulot tannarxi o'rtasidagi farq sifatida hisoblanadigan yalpi foydani topamiz (bu haqda ko'proq o'qing).

$$V_p = V - C / S \times \text{Mahsulotlar soni}$$

Shunday qilib, yanvar oyida sotishdan olingan sof foyda marjasi -93%, iyul uchun 72% va yil uchun 44% bo'ladi. Agar biz yanvar oyining rentabelligini ko'rib chiqsak, biz biznes zararli emasligi va uni yopishimiz kerakligi haqida bahslashamiz. Agar iyul asosga olinsa, foydali biznes ko'proq ishlab chiqarish kerak, deyishadi. Ikkala xulosa ham noto'g'ri. Agar yil uchun daromadlilikka nazar tashlasak, biznes foyda keltirishini ko'ramiz. Tahlil qilish va xulosalar chiqarish faqat bitta hisobot davri uchun noto'g'ri ekanligi ma'lum bo'ldi.

Yanvar oyidagi savdo rentabelligini hisoblab, biz yanvar oyida sandal ishlab chiqarish rentabelli emasligini ko'rsatadigan salbiy natijani oldik. Va bu mantiqiy, chunki bu mavsumiy mahsulot. Kuz / qish davrida ularni ozchilik sotib oladi, shuning uchun mavsumiy omil savdo rentabelligiga ta'sir qildi. Bunday omillar bir nechta bo'lishi mumkin.

Daromad darajasi.

U boshqa nomlarga ega: ishlab chiqarish yoki sotishning muhim hajmi, tanqidiy nuqta, buzilish nuqtasi. Umumiy xarajatlar va umumiy daromadlar bir-biriga teng bo'lgan tashkilotning ishbilarmonlik darajasini ko'rsatadi. Sizga tashkilotning moliyaviy barqarorligini aniqlashga imkon beradi.

Quyidagi formula hisoblanadi:

$$Pr = Z_n / K_{vm}, \text{ qaerda}$$

Pr - rentabellik darajasi, Zp - belgilangan xarajatlar va Kvm - yalpi marj nisbati.

O'z navbatida yalpi marj nisbati boshqa formula bo'yicha hisoblanadi:

$V_m = V - Z_{pr}$, bu erda V_m - yalpi marj, V - daromad va Z_{pr} - o'zgaruvchan xarajatlar,

$$K_{vm} = V_m / V.$$

Savdo hajmi rentabellik chegarasidan past bo'lganda kompaniya zarar ko'radi va agar ushbu ko'rsatkich poliklinikadan yuqori bo'lsa, foyda keltiradi. Shuni ta'kidlash

kerakki, sotishning o'sishi bilan mahsulotning bir birligiga belgilangan xarajatlar kamayadi, o'zgaruvchilar esa o'zgarmaydi. Daromadning chegarasi muayyan xizmatlar yoki mahsulot turlari uchun hisoblanishi mumkin.

Savdoning sof tushumiga qanday omillar ta'sir qiladi?

II Bob Korxonada yoki firmalarda foydani hisoblash uslublari

1 Balansda sof foydani qanday hisoblash kerak

Savdo rentabelligiga ta'sir qiluvchi omillarni batafsilroq ko'rib chiqing. Faktorlarni ichki va tashqi turlarga ajratish mumkin.

Ichki tarkibga quyidagilar kiradi:

xodimlarning xarajatlari

narx narxi

sotish narxi

mahsulotlarni saqlash xarajatlari

kommunal to'lovlar

mahsulot sifati.

Ya'ni, kompaniya boshqaruv qarorini qabul qilish orqali ushbu omillarga ta'sir qilishi mumkin. Masalan, mahsulot sifati darajasini oshirish ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin, chunki talab rag'batlantiriladi. Ammo samarasi ham salbiy bo'lishi mumkin, chunki mahsulotning yuqori sifati tufayli ishlab chiqarish xarajatlari oshadi va talab o'smaydi.

Tashqi omillar qatoriga tashkilot biron bir tarzda ta'sir qila olmaydigan omillar kiradi. Masalan, raqobatchi xususiyatlar va dizayn jihatidan modelni chiqardi, raqobatchining modelga talabi ortdi, natijada sotuvlarimiz pasaymoqda, rentabellik pasaymoqda. Yoki davlat tomonidan charm mahsulotlariga aktsiz solig'i joriy etilishi. Tashqi omillarni boshqarish mumkin emasligi sababli, ularning tahlili ko'proq tashqi ma'lumotlarni olishga asoslanadi (raqobatchilarni kuzatish, bozorni o'zgartirish, soliq-byudjet siyosati va boshqalar).

Narxni qaytarish.

Bu ishlab chiqarishga sarf qilingan investitsiyalarning daromadlilikini tavsiflaydi, ishlab chiqarish va sotishga sarflangan har bir so'mdan olingan daromadni ko'rsatadi. Xarajatlar samaradorligini baholash uchun ishlatiladi.

Foyda miqdori va ushbu foyda keltirgan xarajatlar summasi o'rtasidagi nisbat sifatida hisoblanadi. Bunday xarajatlar hisobotda taqdim etilgan balans aktivlaridan chegirib tashlangan deb hisoblanadi.

Iqtisodiy samaradorlik ko'rsatkichi quyidagicha hisoblanadi:

$Rz = P / Dr$, bu erda P - foyda va Dr - dekapitalizatsiya qilingan xarajatlar.

Ta'kidlash joizki, iqtisodiy samaradorlik ko'rsatkichlarini hisoblash faqat ma'lum sohalarga sarflangan xarajatlarning qoplanish darajasini namoyish etadi, ammo

t\r	ko'rsatkichlar	o'lchov birligi	yillar			2020-yil 2019-yilga nisbatan	
			2018	2019	2020	farq (+;-)	o'sish %
1	Foyda rejali jamg'arma	ming so'm	7100	12917	36297	23380	35,587
2	sof foyda	ming so'm	4450	5516	4317	-1199	127,774
3	kreditorlik qarzi	ming so'm	12970	13992	37800	23808	37,0159
4	debitorlik qarzi	ming so'm	5571	13591	70291	56700	19,3353
5	soliqlar	ming so'm	2650	7401	31980	24579	23,1426

investitsiya qilingan mablag'larning daromadlilikini aks ettirmaydi. Ushbu vazifa aktivlarning daromadliliigi ko'rsatkichlari bo'yicha amalga oshiriladi.

Daromad koeffitsientini tahlil qilish.

Bu moliyaviy tahlilning qismlaridan biri bo'lib, o'z navbatida bir nechta modellarga bo'linadi, ulardan qo'shimchalar, multiplikativlar va ko'paytmalar eng ko'p ishlatiladi.

Bunday modellarni tuzishning mohiyati o'rganilayotgan barcha omillar o'rtasidagi matematik aloqani yaratishdir.

Qo'shimchalar natijani olish uchun indikator olingan omillar farqi yoki yig'indisi sifatida, multiplikativ - ularning mahsuloti sifatida va ko'p sonli - omillar bir-biriga bo'lingan hollarda qo'llaniladi.

Ushbu modellarning kombinatsiyasi estrodiol yoki aralash modellarni beradi.

Daromadni to'liq faktorial tahlil qilish uchun ko'p darajali modellar yaratilib, unda rentabellikning turli ko'rsatkichlari qo'llaniladi.

Daromadlilik - hisoblash maqsadi

Har qanday tijorat kompaniyasining asosiy maqsadi foyda, ya'ni olingan daromad va sarf qilingan xarajatlar o'rtasidagi ijobiy farqdir. Foyda - bu mutlaq moliyaviy ko'rsatkich. Hisoblab chiqsak, ma'lum vaqt davomida daromadlarimiz xarajatlarni qoplaganligini ko'rishimiz mumkin. Biroq, u hali ham faoliyat samaradorligini baholashga imkon bermaydi.

Masalan, bitta sanoatning ikkita kompaniyasini ol - bitta yirik, aylanmasi yuqori, ikkinchisi kichik. Aytaylik, ikkala firma ham bir yil ichida foyda olish uchun ishladilar. Yirik korxonaga uchun foyda mutlaq ma'noda kichik korxonaning moliyaviy natijalaridan sezilarli darajada oshishi mumkin. Biroq, bu yanada samarali ishlaydi degani emas. Darhaqiqat, katta daromadga vakolatli biznes tufayli emas, balki miqdori, sifati tufayli emas, balki faoliyat ko'lamini tufayli erishish mumkin. Va bu eng yaxshi variantdan uzoqdir.

Ayni paytda, shunchaki foyda to'g'risidagi ma'lumotlarga asoslanib, biz turli xil kompaniyalar faoliyatini baholay olmaymiz, chunki raqamlar taqqoslanmaydi. Va bu erda rentabellik bizning yordamimizga keladi.

Korxonaning rentabelligi: hisoblash formulasi

Daromadlilik - bu rentabellikning nisbiy ko'rsatkichi, daromadning ushbu ko'rsatkichga nisbati, uning qaytarilishi ma'lum bo'lishi kerak. Agar siz "barmoqlaringiz bilan" tushuntirsangiz, unda rentabellik har bir tashkilot unga investitsiya qilgan va undan sarflagan foyda qancha foyda keltirishini ko'rsatadi. Umumiy shakl uchun for **rentabellikni hisoblash formulasi** quyidagicha:

X - biz rentabellikni hisobga oladigan ko'rsatkich.

Ushbu ko'rsatkichlar keyinroq muhokama qilinadi.

Daromadlilik foiz sifatida ifodalanadi, shuning uchun bo'linish natijasi 100 ga ko'paytirilishi kerak.

Daromad turlari

Foyda rentabelligini hisoblash ko'p qirrali. Siz deyarli hamma narsaning rentabelligini hisoblashingiz mumkin: har qanday manbalar, ularni sotib olish manbalari, xarajatlar. Biz rentabellikning asosiy turlarini hisoblash masalasiga to'xtalamiz. Ular quyidagilar:

Ushbu turdagi rentabellik, kompaniya mulkni qaytarish uchun investitsiya qilgan har bir so'mdan qancha foyda olishni ko'rsatishga mo'ljallangan. Uni hisoblash uchun foyda aktivlar bilan bog'liqdir. **Daromadlilik formulasi** ushbu sohada quyidagilar bo'ladi:

$R_{\text{harakat qilmoq}}$ - aktivlarning rentabelligi,

P_p foyda (qoida tariqasida, ular hisob-kitob maqsadlariga qarab sof foyda ham, sotishdan ham foyda olishadi),

A_{ga} - hisob-kitob davri uchun tashkilot aktivlarining o'rtacha qiymati.

Sotishdan qaytish bilan bir qatorda aktivlarning rentabelligi batafsil ko'rsatilgan.

Jami, uzoq muddatli yoki joriy aktivlarning rentabelligini hisoblashingiz mumkin.

Agar kerak bo'lsa, siz ma'lum mulk turlarining, masalan, asosiy vositalarning rentabelligini aniqlashingiz mumkin.

Aktivlarning daromadlilikini hisoblash xususiyatlarini maqolada topish mumkin. "Biz aktivlarning daromadlilikini aniqlaymiz (balans formulasi)".

Masalan, kapitalning daromadlilikini kompaniya egalari uchun qiziq bo'lishi mumkin.

Unda sarmoyalar samarali ishlaydimi yoki yo'qmi haqida ma'lumot beriladi.

Ko'rish **rentabellik formulalari** bu erda quyidagicha bo'ladi:

R_{ck} - o'z kapitaliga qaytish,

P_p - sof foyda (o'z kapitaliga qaytish faqat sof foyda bilan ko'rib chiqiladi),

Bilan Kimga - hisob-kitob davri uchun kapitalning o'rtacha qiymati.

Shunga o'xshash tarzda siz qarz olingan kapitalning rentabelligini hisoblashingiz mumkin:

R_{zk} - o'z kapitaliga qaytish,

P_p - sof foyda,

D_{Oh} - uzoq muddatli majburiyatlar,

$Kimga_{Oh}$ - tashkilotning qisqa muddatli majburiyatlari.

Ushbu ko'rsatkich qarz olishning har bir so'midan daromadni ko'rsatadi.

1. Savdo rentabelligi yoki umumiy rentabellik.

Bu foydaning sotishga nisbati, har bir so'm daromadining necha senti "o'tirganini" ko'rsatadi. **Daromadning formulasi** Savdo quyidagicha:

R - sotishdan tushgan daromad,

Oh_n - savdo hajmi (daromad).

Foyda ham turlarga (yalpi, operatsion, aniq va boshqalar) bo'linishini hamma biladi. Savdoning rentabelligi uchun siz bilishingiz kerak bo'lgan narsalarga qarab ularning har birini ishlatishingiz mumkin.

Maqolada savdo rentabelligini hisoblash nuances haqida ko'proq o'qing. "Balans bo'yicha savdo rentabelligini hisoblash formulasi".

"Soliq" qiymatining rentabelligi - bu mumkinmi?

Shunday qilib, rentabellik bilan kompaniyaning samaradorligini baholash mumkinligini aniqladik. Ushbu indikator foydali bo'lishi mumkin bo'lgan odamlar doirasi quyidagicha. Shubhasiz, bunga quyidagilar kiradi:

- pullarining qanday ishlashini bilishi kerak bo'lgan kompaniya egalari,
- menejerlar, chunki ular kompaniyaning ishi uchun javobgar, shu jumladan egalari oldida,
- potentsial investorlar - qaerga sarmoya kiritayotganingizni tushunishga arziydi,
- tahlilchilar, iqtisodchilar, moliyachilar - ular raqamlar bilan ishlashadi, prognozlar qilishadi, o'sish zaxiralarini qidirishadi, resurslardan samarasiz foydalanish bilan kurashadilar.

Kompaniyaning rentabelligini hisoblash uchun ma'lumotni qaerdan olishim mumkin?

Biz bilamizki, faoliyat rentabelligini hisoblash uchun formulada kompaniyaning foydasi, daromadlari, aktivlari, kapitali va zayomlari to'g'risida ma'lumotlar bo'lishi kerak. Ushbu ma'lumotlarning barchasini moliyaviy hisobotdan olish mumkin: buxgalteriya balansi va moliyaviy natijalar to'g'risidagi hisobot.

Ammo ularning asosida faqat etarlicha to'plangan, umumiy ko'rsatkichlarni hisoblash mumkin. Keyinchalik batafsil va chuqur tahlil qilish yanada batafsil ma'lumotni talab qiladi. Masalan, ma'lum bir mahsulot turining rentabelligini hisoblash uchun sizga ma'lum bir mahsulotning foyda va xarajat ko'rsatkichlari kerak, sotish rentabelligi umuman tashkilot tomonidan emas, balki faoliyat turi bo'yicha hisoblab chiqilishi mumkin va buning uchun bizni qiziqtiradigan muayyan biznes yo'nalishi bo'yicha daromad va foyda miqdorini bilishingiz kerak. Hisoblashni anglatadi **korxonaning rentabelligi, formulasi** buxgalteriya hisobi tahlillari yoki boshqaruv hisobi ma'lumotlari bilan to'ldirilishi kerak.

Daromadsiz - foydasiz degan ma'noni anglatadi. Bu hamma uchun ma'lum. Ammo hamma ham rentabellik nimani aniq aytishini bilmaydi. Yuqoridagilardan foydalanish **rentabellik formulalari**, siz uni tashkil etish darajasini osongina hisoblashingiz va kompaniyangiz samarali yoki yo'qligini bilib olishingiz mumkin. Buxgalterlar, mahsulot va aktivlarning rentabelligiga e'tibor berishni tavsiya etamiz. To'satdan, bu sizni soliq idoralarning ortiqcha e'tiboridan qutqaradimi? Shunday qilib, har qanday hisobot sanasidagi foyda (zarar) ni hisoblash formulasi quyidagicha:

2 Boshqa balans ma'lumotlarining sof daromadga ta'siri

Buxgalteriya hisobidagi foyda (zarar) = Hisob qoldig'i 99 + Hisob qoldig'i 84

Sof foyda ko'rsatkichi: uni kim, qaerda va nima uchun hisoblaydi

Sof foyda va biznes bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lgan tushunchalardir.

Foyda evaziga yangi ishlab chiqarishlar yaratiladi, moddiy va mehnat resurslaridan intensiv foydalaniladi va tijorat faoliyati rentabelligini oshirishning samarali usullari qidirilmoqda.

Sof foyda har qanday kompaniyaning muhim ko'rsatkichlaridan biridir. Nafaqat kompaniya rahbariyati va egalari sof foyda olishga qiziqish bildirmoqda. Sof foydaning yaxshi ko'rsatkichlari yangi investorlarni jalb qiladi, kompaniyaga qarz berish to'g'risida ijobiy qarorlar qabul qilinishiga, shuningdek bozor iqtisodiyoti sharoitida kompaniyaning ishonchini mustahkamlashga yordam beradi.

Bu sof foyda firmalarga moddiy bazani rivojlantirishga, ishlab chiqarishni kengaytirishga, texnologiyalarni takomillashtirishga va ilg'or texnika va ish usullarini o'zlashtirishga sarmoya kiritishga imkon beradi. Bularning barchasi kompaniyaning yangi savdo bozorlariga chiqishiga, savdo hajmining kengayishiga va natijada sof foyda o'sishiga olib keladi.

Maqoladan olingan sof foyda tahlilini o'rganing."Korxonaning sof foydasini tahlil qilish tartibi."

Ko'p moliyaviy ko'rsatkichlar sof foydani hisoblashda ishtirok etadi va uni hisoblash formulasi birinchi qarashda ko'rinadigan darajada oson emas. Har qanday kompaniyaning buxgalteriya hisobotlarida sof foyda moliyaviy natijalar to'g'risidagi hisobotning 2400-satrida (OFR) aks ettiriladi va ushbu hisobotning 2-ustundagi barcha ko'rsatkichlar sof foydani aniqlashda qatnashadi.

Ushbu nashrdan FIUning tuzilishi va maqsadi haqida bilib oling.

Sof foydani hisoblashning batafsil algoritmi keyingi bo'limda keltirilgan.

Shunga o'xshash nashrlar

Hisobotlarni tahlil qilganda har qanday foydalanuvchi birinchi navbatda sof foydaga e'tibor beradi. Darhaqiqat, aynan shu ko'rsatkich kompaniyaning butun faoliyatini tavsiflaydi va uning samaradorligini baholashning asosiy mezonlaridan biridir.

Buxgalteriya balansida va moliyaviy hisobotlarning boshqa shakllarida sof foydani qanday aniqlashni ko'rib chiqing.

Sof foyda hisoblash uchun umumiy formula

Foyda - bu kompaniyaning hisobot davridagi daromadlari va xarajatlari o'rtasidagi farq. Uning eng umumiy ko'rinishida sof foyda formulasi quyidagicha:

$$PE = V - SS + PD - PR - H + -HP, \text{ qaerda}$$

In - asosiy faoliyatdan olinadigan daromad,

SS - asosiy faoliyat uchun sarf-xarajatlarning to'liq miqdorini o'z ichiga olgan to'liq xarajat narxi, ya'ni. to'g'ridan-to'g'ri, tijorat va ma'muriy xarajatlar,

PD va PR - asosiy faoliyat bilan bog'liq bo'lmagan boshqa daromadlar va xarajatlar (xususan, olingan va to'langan foizlar),

NR - buxgalteriya hisobi va soliq hisobi o'rtasidagi tafovut natijasida yuzaga keladigan soliq farqlari. Ular buxgalteriya hisobining xususiyatlariga qarab daromadga ham ijobiy, ham salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Soliqdan oldingi foyda ko'pincha taqsimlanmagan daromad deb ataladi. Shunday qilib, buxgalteriya balansi va sof foyda daromad solig'i va soliq farqlari (agar mavjud bo'lsa) miqdori bo'yicha farqlanadi.

Ushbu printsipl bo'yicha hisoblangan umumiy sof foyda moliyaviy natijalar to'g'risidagi hisobotning.

Balansdagi sof foyda aniq berilmaydi, ammo ma'lum shartlarda balansda sof foyda hisoblash mumkin. Buni qanday qilish kerak - biz keyingi bo'limda ko'rib chiqamiz.

Balansda sof foydani qanday hisoblash kerak

Hisob-kitob balansida 1370 "Taqsimlanmagan daromad (" To'lanmagan zarar ") satri mavjud. Balansdagi sof foyda aynan shu chiziqda to'planadi. Yakuniy moliyaviy natijani aniqlash uchun siz tahlil qilinadigan davrning boshida va oxirida uning qiymatini bilishingiz kerak. Balansdagi sof foyda, bu holda formula quyidagicha

$$PE = NPPC - NPNch, \text{ qaerda}$$

NPPch va AES - davrning birinchi va oxirgi sanasidagi 1370-qatorning ko'rsatkichlari

Agar olingan foyda dividendlarni to'lash yoki boshqa maqsadlar uchun ishlatilgan bo'lsa, buni hisobga olish uchun sof foyda balansini hisoblash formulasi quyidagi shaklni olishi kerak:

$$PE = NPPC - NPNch + D + PR,$$

Bu erda D - to'langan dividendlar

PR - foydan foydalanishning boshqa sohalari (masalan, zaxira fondini to'ldirish)

I.e. bu holda, endi faqat balans ma'lumotlari asosida sof foyda aniqlash mumkin emas, chunki foyda foydalanish to'g'risidagi ma'lumotlar, bu hisobot shakli o'z ichiga olmaydi.

Hisob-kitoblar natijasida yakuniy natija salbiy bo'lishi mumkin, ya'ni tahlil qilingan davr uchun yo'qotish bo'lganligini anglatadi.

"Zinatkor temir-beton buyumlari" MCHJ balansiga ko'ra, davr boshida taqsimlanmagan daromad 25 million so'mni tashkil etdi. Davr oxirida - 40 million so'm. Ushbu davrda 5 million so'm miqdorida dividendlar to'landi. va 2 million so'm

miqdorida zaxira fondini to'ldirdi. Zinatkor temir-beton buyumlari MChJning davriy sof foydasi quyidagicha bo'ladi:

$$PE = 40 - 25 + 5 + 2 = 22 \text{ million so'm.}$$

Boshqa balans ma'lumotlarining sof daromadga ta'siri

Buxgalteriya balansi, 2-shakldan farqli o'laroq, to'g'ridan-to'g'ri sof foydani hisoblash uchun mo'ljallanmaganligiga qaramay, uning ko'plab ko'rsatkichlari uning qiymatiga bevosita yoki bilvosita ta'sir qiladi.

Uzoq muddatli aktivlarning ko'pi amortizatsiya qilinadigan mulkka tegishli. Vaqt davomida ularning qiymatidagi o'zgarish (agar siz yangi ob'ektlarni olish va yo'q qilishni hisobga olmasangiz), bu eskirish, ya'ni. kompaniya xarajatlari.

«Tovar-moddiy zaxiralar» moddasi bo'yicha qoldiqlarning kamayishi bilvosita harajatlarning ko'payishini ham ko'rsatishi mumkin. Bu shuni ko'rsatadiki, sotib olingan vaqtga nisbatan ko'proq materiallar va tovarlar hisobdan chiqarildi.

Majburiyatlarga kelsak, faqat "Qarzga olingan mablag'lar" moddasi xarajatlarga bevosita ta'sir qiladi. Qarzarlar va zayomlar miqdori qancha ko'p bo'lsa, shunda ko'proq foizlar hisoblanadi.

Xarajatlardan tashqari, foyda miqdori ham daromadga bog'liq. Balans ma'lumotlari bo'yicha ushbu ko'rsatkichni aniqlash deyarli mumkin emas. Bilvosita, daromadlarning o'sishi debitorlik qarzlarning ko'payishi va kreditorlik qarzlarning kamayishi bilan izohlanishi mumkin. Ammo indikatorlarning bunday o'zgarishi sabablari boshqacha bo'lishi mumkin, masalan, ilgari paydo bo'lgan qarzni bekor qilish yoki tovarlar va materiallarni etkazib beruvchilarga avans to'lash.

Sof foyda - bu barcha soliqlarni to'lashdan keyin kompaniyaning daromadi va xarajatlari o'rtasidagi farq. Foyda taqdim etish uchun moliyaviy hisobotda asosan moliyaviy natijalar to'g'risidagi hisobot mavjud. Shuningdek, siz balansda sof foydani hisoblashni amalga oshirishingiz mumkin, ammo faqat hisobot davrida foyda taqsimlanmagan bo'lsa. Aks holda, to'g'ri hisoblash uchun faqat balans ma'lumotlari etarli bo'lmaydi.

Sof foydani qanday hisoblash mumkin?

Har qanday savdogar oldida kompaniyaning sof foydasini qanday hisoblash haqida savol tug'iladi. Sof foydani hisoblashning eng keng tarqalgan algoritmi - bu sof foyda ko'rsatkichi bo'lgan oxirgi marotaba chiziq bilan to'ldirishdir.

Sxematik ravishda soddalashtirilgan versiyada sof foydani (PE) hisoblash formulasi quyidagicha ifodalanishi mumkin:

$$PE = V - SS - UR - KR + PD - PR - NP,$$

SS - sotish qiymati,

UR va KR - ma'muriy va sotish xarajatlari,

PD va PR - boshqa daromad va xarajatlar,

NP - daromad solig'i.

FRA chiziqlarida bu quyidagicha:

Yalpi foydani hisoblash formulasini bu erda bilib oling.

Keyin paydo bo'lgan farq kompaniyaning o'sha davrda qilgan tijorat (CR) va boshqaruv (SD) xarajatlari miqdoriga tuzatiladi.

Tijorat xarajatlari haqida ko'proq ma'lumotni "Ish harajatlari uchun buxgalteriya hisobi" materialidan bilib oling.

Ushbu ko'rsatkichlar bilan amalga oshirilgan oddiy matematik operatsiyalar natijasida sotishdan tushgan foyda aniqlanadi (2200 chiziq). So'ngra, sof foydani hisoblash uchun sotishdan tushgan foyda ko'rsatkichi yana takomillashtiriladi: u boshqa daromadlar miqdoriga (PD) ko'paytiriladi va boshqa xarajatlar (PR) miqdoriga kamaytiriladi.

Boshqa daromadlarga nima kiradi, biz nashrda aytib beramiz" Buxgalteriya hisobida boshqa daromadlar nima?"

Bunday harakatlardan so'ng, daromadning yana bir turi aniqlanadi - soliq oldidagi foyda (chiziq 2300 OFR). Bundan tashqari, sof foyda ko'rsatkichini olish uchun ko'rsatiladi: undan olinadigan daromad solig'i summasi chegirib tashlandi va kechiktirilgan soliq majburiyatlari (IT), kechiktirilgan soliq aktivlari (IT) va OFRning oldingi satrlarida aks ettirilmagan boshqa ta'sirlar o'zgarishi hisobga olinadi.

Yuqoridagi tuzatish va takomillashtirishlar natijasida kompaniyaning sof foydasi aniqlanadi. Sof foydani hisoblash har qanday ish davri uchun mumkin: smena, kun, hafta, o'n kun, oy va boshqalar. Asosiysi, sof foydani hisoblashda ishtirok etgan barcha ko'rsatkichlar shu vaqt oralig'ida hisoblanishi kerak.

Sof foyda bilan yana nima aniqlanishi haqida biz keyingi bo'limda aytib o'tamiz.

Buxgalteriya foyda turlari

Buxgalteriya foydasi nafaqat hisobot davridagi barcha daromadlarni va xarajatlarni o'z ichiga olgan hisobot davridagi jami miqdorni tashkil etadi. Buxgalteriya foydasi har qanday vaqtda oraliq bo'lishi mumkin. Bunday foyda 90 yoki 91 hisobvaraqlariga ajratilgan va ularda aks ettirilmagan daromadlar va xarajatlar o'rtasidagi farq sifatida aniqlanadi.

Bundan tashqari, moliyaviy natijalar to'g'risidagi hisobot shaklida taqdim etilgan (bu moliya vazirligining 02.07.2010 yildagi 66n-sonli buyrug'i) taqdim etilgan foyda (zarar) ning quyidagi turlarini ajratishimiz mumkin:

Faoliyatning asosiy ko'rsatkichlarining sof foydaga ta'siri

Sof foyda ko'p komponentli ko'rsatkichdir - buni uning hisoblash formulasi tarkibidan ko'rish mumkin. Bundan tashqari, hisoblashda ishtirok etadigan har bir parametr ham murakkabdir. Masalan, firmaning daromadi biznesning turli yo'nalishlariga yoki geografik segmentlarga bo'linishi mumkin, ammo uning butun hajmi sof foydani hisoblash formulasida aks ettirilishi kerak.

Daromad va yalpi daromad qanday bog'liqligi to'g'risida maqolaga qarang."Yalpi daromadni qanday hisoblash mumkin?"

Muayyan kompaniyalardagi xarajatlar kabi indikator har xil tuzilishga ega bo'lishi va sof foydaga har xil ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shunday qilib, olingan daromad miqdoriga teng yoki undan ko'p mablag kompaniya tomonidan ishlab chiqarilgan

mahsulotlarga sarflangan bo'lsa, katta sof foyda kutmaslik kerak (bu materialni ko'p talab qiladigan yoki mehnat talab qiladigan sohalarda yoki eskirgan texnologiyalardan foydalanish mumkin).

Sotish va boshqaruv xarajatlarining sof foydasiga ta'siri aniq: ular uni kamaytiradi. Bunday pasayish darajasi kompaniya rahbariyatining ushbu turdagi xarajatlar tarkibi va hajmiga oqilona yondoshish qobiliyatiga bog'liq.

Biroq, yuqorida ko'rsatilgan ko'rsatkichlardan ta'sirlangan nol yoki salbiy savdo foydasi bo'lsa ham, siz aniq foyda olishingiz mumkin. Buning sababi shundaki, asosiy faoliyatdan olinadigan daromaddan tashqari, kompaniya qo'shimcha daromad olishi mumkin. Bu keyingi bo'limda muhokama qilinadi.

Sof daromadni shakllantirishda boshqa daromad va xarajatlarning roli

Ko'pincha kompaniyaning asosiy faoliyati unga kerakli sof foyda keltirmaydi.

Ayniqsa ko'pincha bu kompaniya shakllanishining dastlabki bosqichida sodir bo'ladi. Bunday holda, kompaniya olgan qo'shimcha daromad katta yordam berishi mumkin. Masalan, siz boshqa kompaniyalarda qatnashishdan foyda olishingiz yoki bo'sh pul mablag'larini qimmatli qog'ozlarga muvaffaqiyatli kiritishingiz mumkin. Olingan daromad sof foydani ko'paytirishga yordam beradi. Hatto bank bilan firmaning hisob-kitoblaridagi pullar qoldig'idan ma'lum foizda foydalanish to'g'risidagi muntazam kelishuv ham kompaniyaga qo'shimcha daromad olishga imkon beradi, bu albatta uning sof foydasiga ta'sir qiladi.

Ammo agar kompaniya qarz mablag'larini ishda ishlatsa, ssudadan foydalanish uchun hisoblangan foizlar sof foyda ko'rsatkichini sezilarli darajada kamaytirishi mumkin - mablag'larni jalb qilish faktining sof foydaga ta'sirini unutmazlik kerak. Kredit majburiyatlari bo'yicha foizlar miqdori (hatto bozor kursi bo'yicha hisoblanganda) sof foydani jiddiy ravishda kamaytirishi mumkin va ba'zi hollarda yo'qotishlar va bankrotlikka olib keladi.

III-Bob Korxonalar zararni qoplash mexanizmlari

Sof foydaga kompaniyaning asosiy faoliyatiga aloqador bo'lmagan turli xil daromad va xarajatlar sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Masalan, foydalanilmayotgan maydon yoki jihozlarni ijaraga olish yaxshi qo'shimcha daromad keltirishi va sof foydaga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Agar siz kompaniyaning faoliyatida foydalanilmagan aktivlarini sotsangiz, sof foyda ko'payadi.

Shu bilan birga, boshqa xarajatlarning tarkibi va hajmini doimiy ravishda kuzatib borish zarurligini esdan chiqarmazlik kerak - ularning o'sishi bilan sof foyda

kamayadi. Masalan, sof foyda xayriya ishlariga ortiqcha pul sarflash natijasida va shunga o'xshash holatlarda kamayishi mumkin.

Buxgalteriya hisobida xayriya xarajatlarini qanday aks ettirish kerak, biz ushbu materialda tasvirlab beramiz.

Korxonaning sof foydasi boshqacha hisoblangan ko'rsatkichdir.

Hisoblash formulasi avvalgi bo'limlarda tavsiflangan sof foyda boshqa yo'l bilan aniqlanishi mumkin.

Hisoblash formulasi yuqorida keltirilgan sof foyda, daromad solig'isiz soliqlardan oldingi foydaga teng.

Kechiktirilgan soliq aktivlari va majburiyatlari to'g'risidagi ma'lumotlar buxgalteriya hisobida tuziladi va soliq va buxgalteriya hisobi o'rtasidagi farqlarni aks ettirish uchun talab qilinadi.

Sof foyda - bu xarajatlarni hisobga olgan holda kompaniya tomonidan olingan barcha turdagi daromadlarni o'z ichiga olgan keng qamrovli ko'rsatkich.

(korxonaning) moliyaviy va xo'jalik operatsiyalarining to'g'ri amalga oshirilganligi, to'la-to'kis va aniq rasmiylashtirilganligi, ularning O'zbekiston Respublikasi me'yoriy-huquqiy hujjatlari talablariga, buxgalteriya hisobini yuritish tamoyillariga muvofiqligini aniqlash hisoblanadi. Tadbirkorlar (korxonalar) ga auditorlik xizmatlarini auditorlik firmalari va auditorlar shartnoma asosida amalga oshiradilar. Auditorlik firmalari, shuningdek, menejment, marketing, huquq, hisob yuritish va boshqa sohalarida konsalting xizmatlari ham ko'rsatadilar.

SHunday qilib, tadbirkorlik faoliyatining moliyaviy holati yuqorida keltirilgan ko'rsatkichlar, ularning darajasi va me'yori asosida baholanadi. Mazkur ko'rsatkichlar darajasining belgilangan me'yoriga nisbatan holati va o'zgarishiga qarab moliyaviy holatining yaxshilanib yoki yomonlashib borayotganligi to'g'risida xulosa qilish mumkin va shunga muvofiq harakat qilish kerak bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasi qonunchiligiga muvofiq tadbirkorlikda ham buxgalteriya hisobi yuritiladi va moliyaviy hisobot tuziladi. Buxgalteriya hisobi tadbirkorlik faoliyatining hamma tomonlarini yoppasiga, uzluksiz, asoslangan holda aks ettirish tizimi bo'lib, uni tashkil etish va olib borish tartibi "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonunda belgilangan. Kichik tadbirkorlik subektlari buxgalteriya hisobi yuritish va hisobot tayyorlashning soddalashtirilgan tizimini qo'llaydilar. Buxgalteriya hisobining asosiy maqsadi rahbariyatni kerakli moliyaviy axborot bilan ta'minlash hisoblanadi. Yuridik shaxs bo'lgan tadbirkorlik subektlari belgilangan tartibda buxgalteriya balansi, moliyaviy natijalar, xususiy sarmoya, asosiy sarmoya harakati va pul oqimlari to'g'risida hisobotlarni o'z ichiga oladigan moliyaviy hisobot tuzadilar va uning bir nusxasini soliq organiga taqdim etadilar.

Tadbirkorlik faoliyatining moliyaviy natijasi foyda yoki zarar bo'lib, uning miqdori va darajasi, o'zgarishi va bu o'zgarish sabablari tahlil qilinadi hamda foydani oshirish chora-tadbirlari ko'riladi.

O‘zbekiston Respublikasi qonunchiligiga muvofiq foydaning bir qator ko‘rsatkichlari aniqlanishi va baholanishi kerak: mahsulot sotishdan olingan yalpi foyda, asosiy faoliyat foydasi, umumxo‘jalik foydasi, soliqqa tortilgungacha bo‘lgan foyda va sof foyda.

Tadbirkorlik faoliyatining moliyaviy holatini tahlil qilish yordamida moliyaviy ko‘rsatkichlartizimi asosida uning umumiy moliyaviy holati, moliyaviy barqarorligi va to‘lovga qodirligi aniqlanadi va kompleks baholanadi. Bunda mazkur ko‘rsatkichlarning haqiqiy darajasi, har bir ko‘rsatkich uchun belgilangan me‘yori bilan qiyosiy darajasi va yuz bergan o‘zgarishlar aniqlanadi va shu tahlil natijalari asosida faoliyat moliyaviy holatini yaxshilash chora-tadbirlari ko‘riladi. Iqtisodiy tavakkalchilik belgilari aniqlanganda korxonalar moliya-xo‘jalik faoliyatini soglomlashtirish bo‘yicha tadbirlar majmuini ishlab chiqishlari va amalga oshirishlari kerak.

Iqtisodi ynochorkor xonalar qonunga muvofiq bankrotlik to‘g‘risida e‘lon berish yo‘li bilan majburan (ixtiyoriyravishda) tugatilishi kerak.

Pul majburiyatlari va majburiy to‘lovlar bo‘yicha muddati o‘tgan qarzarlar qonunga muvofiq majburiy to‘lovlarni to‘lash majburiyatlari va pul majburiyatlari bo‘yicha kreditorlarning talablarini bajarish payti kelishi bilan belgilanadi (masalan, soliqlarni byudjetga har oyda yoki har chorakda, hisobot davridan keyingi muayyan sanada to‘lash muddatlari).

Qarzarlar summasini belgilash paytida muddati o‘tmagan, uzoq muddatli va qisqa muddatli kreditlar va zayomlar, ya‘ni to‘lash muddati kelmagan uzoq muddatli va qisqa muddatli kreditlar va zayomlar summalari chiqarib tashlanishi mumkin. Muddati olti oydan oshib ketgan qarzarlar to‘g‘risidagi ma‘lumotlar "Debitorlik va kreditorlik qarzlari to‘grisidagi ma‘lumotnoma" degan 2a-Moliyaviy hisobot shaklidan olinadi.

O‘z xo‘jalik faoliyatini davom etirayotgan sub‘ektlarini va ularning kreditorlari orasidagi o‘zaro munosabatlarni tartibga solishdan iboratdir.

Qarzdorga (bankrotga) nisbatan xo‘jalik sudi tomonidan quyidagi choralar ko‘rilishi mumkin: sanatsiya, tugatish, tinchlik kelishuvi. Bu yerda ***sanatsiya deganda tarkibni qayta tuzish tartibi, mulk huquqini o‘zgarishi, qarzdorni mulk tomonidan, yoki ivakolat berilgan idora, yoki boshq ashaxslar tomonidan ushbu qarzdorni va uning mehnat jamoasini saqlab qolish niyatida moliyaviy qo‘llab quvvatlash tushuniladi.***

Agar xo‘jalik sudi qarzdorni mulki bankrotlik ishi bo‘yicha olib boriladigan ishlar harajatiga yetmasligini aniqlasa, unda sud qarzdorni bankrot deb e‘lon qiladi va bankrotlik ishini ugadi deb hisoblaydi. Agar bankrotlik tinchlik kelishuvi tuzish bilan tugasa yoki bankrotlik ishini xo‘jalik sudi to‘xtatsa, yoki qarzdorda o‘z faoliyatini davom ettirish uchun barcha shikoyatlardan so‘ng yetarli mulki qolsa unda yuridik shaxs tugatilmaydi. ***Tinchlik kelishuvi-bu qarzdor va kreditorla rorasidagi qarzlarni to‘lash to‘g‘risidagi kelishuv bo‘lib, unda qarzlarni kamaytirish yoki ularni to‘lash***

muddati o'zaytirish va boshqa tomonlarni kelishuvi bilan amalga oshiriladigan shartnomalar ko'zda tutiladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda bozor munosabatlarini rivojlantirishning asosiy elementi bo'lgan. Tadbirkorlik tushunchasi ijtimoiy-iqtisodiy xodisa sifatida keng ijtimoiy munosabatlarini o'z ichiga oladi. Tadbirkorlik kishilar (mulkchilik sub'ektlari)ning moddiy va pul mablag'lari (kapitalni) amalda harakatga keltirib, daromad topishga mo'ljallangan iqtisodiy faoliyatdir. Tadbirkorlikda yaratuvchilik faoliyati orqali daromad olinadi. U mavxum narsa emas, balki aniq maqsadga qaratilgan faoliyat bo'lib aniq shaxslar xatti harakatida namoyon bo'ladi. "O'zbekiston Respublikasida tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to'g'risidagi qonun" ga muvofiq "Tadbirkorlik, mulkchilik sub'ektlarning foyda olish maqsadida tavakkal qilib va mulkiy javobgarlik asosida, amaldagi qonunlar doirasida tashabbus bilan iqtisodiy faoliyat ko'rsatishdir.

Foydalanilgan Adabiyotlar

1. Abdullayev Yo., Karimov F. Kichik biznes va tadbirkorlik asoslari. – T.: Mehnat, 2010. - 349 b.
2. O‘zbekiston raqamlarda (statistik to‘plam). - T.: O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi, 2018, 201 bet.
3. Abdukarimov B.A. va boshq. Savdo iqtisodiyoti muammolari. O‘quv qo‘llanma. - T.: Iqtisod-moliya, 2016, 504 b.
4. Gulyamov S.S. Osnovi sovremennogo menedjmenta. –T., 1997.
5. Zaynutdinov Sh., Murakayev I. i dr. Osnovi menejmenta. - Toshkent: O‘qituvchi, 1996.
6. Yo‘ldoshev N.Q., Mirsaidova Sh.A., Goldman Ye.D. Innovatsion menejment. Darslik. – T.; 2011.
7. Ishmuxamedov A.E., va b. Bozor iqtisodiyoti va biznes asoslari: O‘quv qo‘llanma -T.: TDIU, 2004. -160 b.
8. Korxonalar iqtisodiyoti va menejmeti; O‘quv qollanma Ashurova N.B Atamurodov SH.A Navoiy 2019
9. Ishmuxamedov A.E., Asqarova M.T. O‘zbekiston milliy iqtisodiyoti: O‘quv qo‘llanma. –T.: O‘zbekiston yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg‘armasi nashriyoti, 2004. – 256 b.
10. Maxmudov E.H. Korxonalar iqtisodiyoti. -T: O‘zbekiston yozuvchilar

Mundarija

I-bob Foya ko'rish xisobi

- 1 Foyda formulasi**
- 2 Asosiy faoliyatning rentabelligi.**

II Bob Korxonalar yoki firmalarda foydani hisoblash uslublari

- 1 Balansda sof foydani qanday hisoblash kerak**
- 2 Boshqa balans ma'lumotlarining sof daromadga ta'siri**

III-Bob Korxonalar zararini qoplash mexanizmlari